

*Драган Станар**
Војна академија, Универзитет одбране Београд

„ПРАГ СМИСЛА” И „ПЛАФОН ФОРМЕ” У САВРЕМЕНОЈ ВОЈСЦИ

Сажетак

Аутор у овом раду разматра однос форме и суштине у савременој војсци са циљем указивања на феномене форме која не досеже праг смисла и форме која пробија сопствени плафон. Ослањајући се на методе појмовне анализе, компаративне анализе, анализе садржаја, дедукције и других научних метода, у раду се идентификују проблематични феномени форме која не досеже праг смисла и форме која пробија свој плафон, тј. случајеви у којима долази до неразумевања или занемаривања инструменталне вредности форме односно перципирања форме као интринзичне вредности. Објашњавајући специфичну виталну важност форме за савремене војске и војне системе, аутор на њих примењује наведене објашњене феномене и закључује да се оба могу идентификовати у војном систему. Закључак истраживања јесте да постојање наведених феномена у војном систему не само да нема морално оправдање, већ да представља значајну опасност по његово функционисање, те да је потребно имплементирати мере којима би се из система елиминисале неоправдане и штетне артикулације форме.

Кључне речи: Форма, смисао, инструменталне вредности, интринзичне вредности, савремена војска.

УВОД

Пишући о готово експоненцијалном напретку човечанства у безмало свим мерљивим категоријама и аспектима живота појединца

* dragan.stanar@va.mod.gov.rs

и друштва, чувени Стивен Пинкер (Pinker 2018, 39-41) упозорава на веома изражен феномен „прогресофобије” (*progressophobia*) који је присутан код модерног човека, нарочито западне цивилизације. Овај се феномен манифестује у виду једне широко распрострањене ирационалне романтизације прошлости и веома песимистичких, скоро па катаклизмичких, прогноза о даљем историјском кретању људске цивилизације који су условљени мноштвом урођених психолошких фактора које Пинкер детаљно образлаже у својој величанственој књизи. Посебан научни и емпиријски *gravitas* овој студији даје систематизован приказ великог броја статистички пажљиво елаборираних индикатора¹ који недвосмислено указују да се људска друштва евидентно налазе на трајекторији линеарног прогреса. У мору различитих чинилаца који су допринели овом доказаном суштинском развоју савремене људске цивилизације свакако важно место заузима способност модерног човека да осмишљава и имплементира слојевите и компликоване друштвене механизме и процесе са великим бројем међузависних чинилаца, као и да изграђује невероватно комплексне институције на којима се темељи друштво.

Процес непрекидног повећавања и акумулације знања у свим пољима резултирао је чињеницом да је данас свака сфера живота неупоредиво комплекснија и „замршенија” него што је икада у историји била, и да се једноставно не може појмити без уске специјализације знања. Стога не чуди што данас идеал мудрости никако више не могу бити „еклектични *Doctor Universalis*-и, полихистори или полимати и ‘ренесансни људи’ чија је ерудиција опчињавала ширу популацију” током свих пређашњих историјских периода, већ само појединачни стручњаци у изузетно уским пољима експертизе (Станар, 2019а, 552-553). *Ergo*, процес прогреса исправно је посматрати као процес перпетуалног усложњавања људске друштвене стварности која постаје све слојевитија и веловитија, са све више „покретних делова”, „шрафова” и „точкића” који стоје у односу рапидно нарастајуће међузависности и међу-условљености

¹ Пинкер као „инструмент” мерења прогреса човечанства узима најважније параметре према којима рационално можемо вршити веома незахвалан и комплексан задатак евалуације квалитета живота појединца и самог друштва – животни век, опште здравствено стање, услови живота и материјално богатство, неједнакост, насиље, мир, људска права, знање и образовање, стање животне средине, итд. (Pinker 2018, 53-321).

и који омогућавају несметано функционисање и напредовање комплексног, гломазног и импозантног „организма” који називамо модерно људско друштво.

ФОРМА – ЗНАЧАЈ И ИЗАЗОВИ У МОДЕРНОМ ДРУШТВУ

Описана комплексност и крајња сложеност свих кључних пракси² и институција на којима почива савремено људско друштво нужно изискује и захтева не само уско-фокусирано експертско знање појединаца који се баве овим институцијама и праксама, већ у једнакој мери и неопходну разгранату и свепрожимајућу *форму* поступања и делања. Под *формом* подразумевамо *агрегат свих дефинисаних и прописаних пракси, процедура, поступака, правила, инструмената, целокупне методологије и специфичних метода* којима се омогућава постизање одређеног циљ од виталне друштвене вредности. Јасно је да животно вредне и важне продукте тако крајње сложених пракси и институција на којима се заснива могућност нормалног постојања и функционисања и напретка савременог друштва може дати само стабилан систем прописаног поступања у који су уткана многобројна експертска знања о сваком појединачном сегменту система који доприноси крајњем жељеном исходу. До жељених исхода који су фундаментални за оптимално, па можда чак и минимално, функционисање развијеног друштва *не може* се доћи ослањајући се на интуитивно поступање људи који су део пракси, на *ad hoc* слободно тумачење и лично нахођење појединаца који доносе одлуке и усмеравају институције већ искључиво на основу поштовање форме установљене не основу многобројних појединачних и сегментираних експертиза и искустава акумулираних током дугог историјског периода трајања и функционисања система.

Неоспорно треба приметити и подвући да је неретко значај и смисао поштовања онога што прописује форма веома неразумљив за појединца, будући да је она често апстрактна, наизглед ирационална, па некада чак и контраинтуитивна! То и не треба да чуди, будући да су дословно све најважније институције и праксе савремене цивилизације, на данашњем степену испреплетаности, апстрактности, латентног и имплицитног подразумевања и организацијске разгранатости, веома

² Практика подразумева устаљени скуп, често јасно прописаних и предвиђених, поступака којима се остварује одређени циљ.

„неприродне”³ са становишта индивидуе и изузетно проблематичне и неприступачне за такозвано „здраворазумско резоновање”⁴. Како се током историјског трајања и развоја одређене друштвене институције или праксе она сегментирала, компликовала, дифузионирала, усложњавала и удаљивала од свог *arche*-а и „природног” исходишта, не би ли адекватно одговорила на све теже и комплексније изазове и пратила прогресивно усложњавање целокупног друштва, тако је растао и пресудни значај поштовања форме за оптимално функционисање целине. Стога се данас, у највишој историјској тачки опште друштвене комплексности, слојевитости и међузависности, постојање релативно ригидне форме мора посматрати као *conditio sine qua non* минималног функционисања друштвених институција и пракси и било каквог друштвено напретка, јер управо форма омогућава жељене и за насушне исходе и резултате који омогућавају постојање друштва на степену цивилизације какав познајемо.

Имајући у виду неоспорну вредност и круцијалну битност форме у комплексним друштвеним институцијама и праксама, немогуће је не осетити својеврсно чуђење пред честим, готово перманентним, јавним и екстремно оштрим критикама форме, па чак и ирационалним позивима на њено потпуно „укидање”, који се по правилу јављају управо у таквим институцијама. Међутим, не заборавимо да право и исконско филозофско промишљање

³ Појам „неприродно” користимо овде у једном метафоричком смислу и под њим подразумевамо да је разумевање функционисања савремених институција и пракси недокучиво за интуитивно разумевање „природне” и непосредно дате каузалности и генезе феномена. Наравно, као што Бабић објашњава, „све што је стварно, што постоји, у дословном смислу је *природно*, а у целом свету не постоји ништа неприродно” (Бабић 2023, 40).

⁴ Појам „здраворазумског резоновања”, односно *commonsense reasoning* означава способност и склоност човека да дедукцијом долази до закључака о потпуно новим феноменима, закључака који се деривирају из његовог подразумеваног, редувантног свакодневног општег знања о природи стварности и неоспорним „пред-скептичким” и *очигледним* менталним и физичким чињеницама (Мооге 1959, 32-59). Суштински, здраворазумско резоновање нам омогућава да у „новим” и непознатим ситуацијама закључујемо по принципу очигледности односно самоевидентности. Међутим, оно што је некеме очигледно не мора бити свима очигледно, оно не повлачи непогрешивост, а није нужно ни истинито (Секіћ 2013, 322-338). Дискусије о „здраворазумском резоновању” постале су учестале у претходних неколико година у контексту огромних и потенцијално непремостивих проблема вештачке интелигенције са овом врстом закључивања.

које доводи до великих и значајних истина увек започиње управо искреним чуђењем (Аристотел, 2007, 7), па нас тако и ово чуђење пред масовним револтом и резентманом упереним против суштински важне форме може довести до неких вредних закључака и истина. Има ли такав револт основа или је он тек плод неразумевања комплексности институција које се оптужују да су постале заточенице и таоци форме?

ПРАГ СМИСЛА И ПЛАФОН ФОРМЕ

У веома хетерогеном океану критика и отровних стрела упућених према месту и улози форме у најважнијим друштвеним институцијама и праксама може се јасно препознати један најмањи заједнички садржалац – свака критика форме нужно и увек заодева рухо одбране смисла. Већ сам овај тежишни правац напада на форму наговештава макар делимичну заснованост позиције критике форме у одбрани смисла. Јер, као што је и објашњено у уводној теоријској апологији важности и значаја форме, они су деривирани из саме природе њене вредности, која је јасно *инструментална*. Инструментална вредност означава вредност која је деривирана из сврхе којој доприноси, односно „вредност коју нешто поседује зато што представља средство постизање неке друге вредности” (Ronnow-Rasmussen 2002, 25), и то обично неке инхерентне, коначне вредности. Дакле, форма, према дефиницији, има вредност само и искључиво као *средство* или *инструмент* постизања неке сврхе због које и постоји. У контексту виталних друштвених институција, та сврха углавном представља неко интринзичну вредност и добро⁵, као што су безбедност, мир, здравље, слобода, правда, достојанство, итд. Уколико пак из неког разлога форма престане да доприноси суштини, тј. остваривању неке интринзичне вредности, она сама по себи нема апсолутно никакву вредност – форма није сама себи циљ, нити представља било какво *добро* или корист уколико не доприноси интринзичном *добру*.

Стога је неопходно да форма, уколико јој разумно желимо доделити било какву вредност, даје макар минималан инструментални

⁵ Интринзичне вредности представљају вредности које су вредне саме по себи, тј. не представљају средства за остваривање неке друге вредности. Оне представљају добро само по себи, те је бесмислено стављати их у релациони контекст средства, тј. питати „чему служе”.

допринос некој коначној, интринзичној вредности или добру које јој пак, *ipso facto*, даје смисао, тј. форма мора да достиже минимални праг смисла. Ако пак форма не успева да досегне чак ни овај минимални услов инструменталне вредности, она (п) остаје празна љуштура лишена било какве смислене функције, а самим тим и *оправданости постојања*. Додатан, и веома практично важан, аргумент за потпуни недостатак оправданости постојања форме која не прелази праг смисла јесте и чињеница да једна таква структура која паразитира унутар неке институције непотребно и фрустрирајуће оптерећује све оне којима је наметнута, латентно тиме опструшујући напоре, по правилу у својим стручним пољима елитних и добро плаћених експерата, да своје време и енергију посвете смисленој суштини, тј. да својом јединственом експертизом суштински доприносе неком коначном интринзичном добру које је и сам функционални циљ и оправдање постојања институције. Нажалост, нужан и неизбежан резултат постојања форме која не прелази праг смисла јесу субоптимални исходи рада институције уз неизоставно креирање снажног привида доброг функционисања за остатак друштва.

За разлику од форме која остаје испод прага смисла, заробљена у сопственој токсичној бесмислености и апсолутној безвредности, још злослутнија и непосредније опаснија појава јесте феномен форме која, такорећи *пробија сопствени плафон* и има претензије да постане и важнија од самог смисла и сврхе свог инструменталног постојања – да трансцендира позицију инструменталне вредности и да се ларпурлартистички етаблира као интринзична и коначна вредност (!), као добро само по себи за које се ни не поставља логично питање „која је уопште сврха постојања”. Ова енормна опасност⁶ конфузије

⁶ Логичка грешка неразликовања интринзичне од инструменталне вредности, односно постулирања нечега што је тек *средство* као саме *сврхе* и коначне вредности, катаклизмички се данас манифестује кроз место новца у систему вредности савременог човека. Новац, који има само и искључиво инструменталну вредност као средство достизања неких интринзичних вредности као што су здравље, слобода, безбедност, итд. у развијеним савременим друштвима поставља се на сам врх лествице вредности, као ултимативно и коначно добро. Не чуди, заиста, што је најснажнију илузију ова логичка грешка и конфузија створила управо у оним друштвима која се темеље на идеологији протестантизма и протестантске етике, будући да је из те визуре непрекидна неинструментална акумулација капитала и јесте нека врста коначне сврхе у овоземаљском животу. Поражавајуће резултате

и мешања онога што је интринзично вредно са оним што је само инструментално вредно јесте нешто на шта нормативни филозофи зорно упозоравају вековима (Ronnow-Rasmussen 2002, 23). У таквим случајевима штетност и апсолутна немогућност оправдања форме која пробија плафон много је јаснија и манифеснија – она више не само да није заинтересована за своју инструменталну вредност, тј. питање да ли уопште и доприноси неком коначном смисленом циљу због које је и настала, већ претендује да сама себи постане сврха, и то директно на штету интринзичне вредности зарад које је и настала и током деценија и векова опстала нека институција. То више није питање тек недостатка моралног и рационалног оправдања постојања такве форме, већ њеног злоћудног и опасног карактера за друштво које се рефокусира са остваривања интринзичне вредности на један суштински безвредан феномен. У описаним се ситуацијама инсистирањем на малигној форми на уштрб суштине и смисла њеног постојања најдиректније и најучинковитије девастирају не само институције, већ и целокупно (пост)модерно друштво које почива на тим институцијама, креирајући тако друштва илузије и привида, друштва испразне форме без суштине – немогућа друштва (Станар 2019б, 156).

ПРАГ СМИСЛА И ПЛАФОН ФОРМЕ У САВРЕМЕНОЈ ВОЈСЦИ

Насушна потреба форме у савременој војсци

Форма, у свом претходно дефинисаном значењу – као укупан агрегат свих прописаних процедура, поступака, правила, инструмената, целокупне методологије и специфичних метода унутар једне институције или праксе – свакако је најзначајнија управо у оним институцијама и праксама које су најапстрактније и „најнеприродније”, односно у којима је готово немогуће, из најразличитијих разлога⁷, да појединци који врше поступке и узимају учешће у праксама имају увид у свеобухватно функционисање

ове логичке грешке могу да увиде сви људи склони размишљању, нарочито у оним културама које имају другачије корене, као што су источна друштва.

⁷ Ти разлози могу бити епистемичка лимитираност појединца у односу на комплексност и гломазност система институције, захтеви брзог и моменталног поступања, безбедносни разлози, итд.

целокупне институције, односно да интуитивно одлучују и поступају у складу са поменутиим „здраворазумским резонувањем”. Нема много институција у савременој људској цивилизацији, уколико их уопште и можемо наћи, које се по степену комплексности и изразите „неприродности”, али истовремено и есенцијалне важности (!), могу поредити са институцијом војске. Стога се витални значај форме у војсци једноставно не може пренагласити.

У погледу организационе сложености, слојевитости и разгранатости, модерне оружане снаге су у односу на војске из свих претходних ера бурне војне прошлости драстично повећале комплексност у сопственој организационој структури, систему руковођења и командовања, „менаџерског” управљања системом и безмало сваком аспекту функционисања ове институције, не само услед доминантног развоја технологије, већ и услед реалних изазова који су се појавили на хоризонту (Collins and Futter, 2015). Како би функционисање једног таквог крајње испреплетаног и гломазног система, препуног међузависности и незанемарљивог простора за непланиране и непредвиђене импликације одлука и поступака „по дубини”, било одрживо и уопште могуће, нарочито имајући у виду нарастајуће ризике од све „лакшег” безбедносно-информатичког угрожавања споља, све процедуре, поступци, правила и све оно што суштински конституише форму нужно мора бити прецизно и строго имплементирано. Сваки покушај имплементације било каквог „лабавијег” и мање формалног модела поступања, који би се ослањао на слободне *ad hoc* индивидуалне процене, идиосинкратичне методе рада и уопште *laissez-faire* приступ одлучивању несумњиво би се испоставио погубним по сваки савремени војни систем, и то у веома кратком временском року. Флексибилни модел форме је заиста инструментално неопходан за функционисање војске и минимално испуњавање њене крајње сврхе која се огледа у стварању и заштити интринзичних вредности мира и безбедности (Станар 2021, 36-47).

Додатни, и можда још снажнији, аргумент за суштинску важност форме у модерној војсци јесте и њен битни атрибут крајње „неприродности” која онемогућава ослањање на интуитивно одлучивање и поступање вођено искључиво здраворазумским резонувањем савременог човека. Ради јасноће и избегавања појмовне конфузије, под „неприродношћу” савремене војске подразумевамо неизоставну карактеристику ове институције да пред своје припаднике неретко и по правилу испоставља задатке који *prima*

facie нису компатабилни са непосредним личним интересом, здравим разумом и интуицијом. Најочигледнији, али свакако не и једини, пример јесте задатак директног и свесног излагања ризику од рањавања и смрти зарад циљева и идеала који су данашњем човеку, у најмању руку, веома апстрактни и често далеки. Јер, за разлику од традиционалне, тј. „чврсте модерности” у којој је културна стратегија почивала на колективистичкој претпоставци појединца чији живот добија смисао искључиво у контексту нације, односно колектива, и самим тим појединца којем су концепти патриотизма и националне славе били изузетно блиски, постмодерна „флуидна модерност” почива на крајње индивидуалистичком концепту напуштања сваке бригае за било шта што надилази непосредне и директне личне интересе појединца (Starčević and Stanar 2022, 158). Стога су идеали националне слободе, заштите апстрактног концепта колектива и нације, тј. скупа људи које појединац заправо не познаје и са којима је у току „нормалног” живота у процесу сталног надметања на тржишту, веома далеки и тешко прихватљиви као врховни идеали за човека у савременом друштву, а нарочито су тешко прихватљиви као концепти за које се ваља излагати ризику од смрти. Као што то Хобсбаум (Hobsbaum 2008, 93) песимистички али тачно примећује, „мушкарци и жене су спремни да умру за новац или за нешто ситније... али... не више и за националну државу”. Војска као институција нема на располагању превише средстава да ефикасно одговори на овај изазов⁸, те се, *inter alia*, нужно ослања на гломазну и ригидну форму не би ли превазишла овај проблем.

Форма је такође нужан предуслов једног, за војну организацију, ендемског облика и степена дисциплине који је истовремено и изразито „неприродан” и изразито есенцијално неопходан за војску. Штавише, уколико дубље промислимо природу и централно место дисциплине у војсци јасно ћемо установити да управо неоспорна неопходност строгог степена и облика дисциплине у војсци, који нема пандана у остатку друштва, *ipso facto* доказује крајњу „неприродност” ове институције – без јасне формом прописане дисциплине и

⁸ Упркос томе што је по својој природи у одређеној мери изолована од друштва, војска не постоји и не функционише у вакууму, већ у оквиру друштва које се развија и функционише у складу са владајућом културном стратегијом. Само један тоталан, свепрожимајући и најшири могући систематски приступ друштва може да адресира овај нарастајући проблем „флуидне модерности”. Шире о наведеној проблематици у изванредним делима Зигмунда Баумана у којима се аутор бави разним аспектима ове појаве.

дисциплином строго имплементираних форме у сваком сегменту постојања, не би било рационално очекивати чак ни минимално функционисање војске по принципу „слободног” одлучивања и поступања њених припадника заснованом на интуитивном и здраворазумског резонувању. И док дисциплина осигурава послушност и поштовање форме, форма омогућава дисциплину тако што осигурава толико драгоцену *рутину* у извршавању задатака – као што Волзер примећује (Volzer 2010, 379), „ниједна војска не може ефикасно да функционише без рутинске послушности, а нагласак је на рутини”. Рутину коју „рађа” форма омогућава „моменталну и неупитну послушност” без које „ниједна војна институција не може да функционише кохезивно и ефикасно” (McMahan 2009, 75). Коначно, како легендарни британски генерал Слим (*William Slim*) чувено примећује, управо је та и таква, формом омогућена, дисциплина атрибут „који је од почетка историје раздваја војске од руља” (Baker 2011, 20), а чини се да претходно кратко поменути индивидуалистичка и хедонистичка културна стратегија постмодерног друштва само додатно наглашава важност дисциплине и форме у војсци.

Форма такође игра важну улогу у процесу рестрикције моћи, поготово имајући у виду да се „сирова” моћ готово нигде не акумулира тако концентрисано и безусловно као у контексту војске. И то не само у смислу формално-процедуралног ограничавања моћи старешина и руководиоца над подређенима⁹, већ и у смислу ограничавања и контроле супериорног потенцијала моћи који војска поседује у односу на остатак друштва – без обзира које савремено друштво посматрамо, неоспорно је да „оружане снаге *de facto* у рукама имају ултимативну моћ, услед поседовања моћи бруталне физичке доминације” (Wertheimer 2010, 255). Бројне процедуре, јасно дефинисани и ограничени поступци и механизми одлучивања и поступања, који по дефиницији чине форму, директно служе круцијално важном задатку адресирања „преторијанског проблема”¹⁰, тј. лимитирању моћи и поспешивању контроле над

⁹ Практична моћ која се концентрише у рукама официра у војсци над подређенима заиста нема пандана у остатку друштва. Упркос чињеници да је то исправан и за војску неопходан модел дистрибуције моћи, он очигледно оставља простор и за злоупотребу, те се управо формом тај простор настоји минимализовати.

¹⁰ „Преторијански проблем” није савремени феномен, али поседује занимљиве специфичности и импликације у контексту савремених друштава (шире у: Старчевић 2010, 193-209).

војском у једној ситуацији и констелацији односа коју су многи теоретичари током историје посматрали као „неприродну”. Тако чувени Николо Макијавели пише да је једноставно „ван памети да се онај који је наоружан покорава ономе ко је ненаоружан” (Макијавели 2005, 63), као што је то случај у односу између војске и институција цивилног друштва. Стога је строга форма предуслов успешне интеграције војске у политички живот друштва, њене контроле и испуњавања једног од кључних задатака државне власти – да осигура да је оружје војске окренуто у правом смеру (Кајтез 2021, 15).

Форма је такође од прворазредног значаја и за сијасет других и бројних изазова и, војсци инхерентних, феномена који су и једнако важни и подједнако „неприродни” као и претходно наведени. Војска као институција одувек – свесно, плански, организовано и методично – настоји да ригидном имплементацијом форме „заобиђе” људску природу и све оно што бисмо назвали интуитивним и очекивано-природним понашањем појединаца ослањајући се на различите методе као што су кондиционирање (*operant conditioning*), снажна деиндивидуација, де-емоционализација и де-интимизација, итд. (Stanar 2021, 237-250). Додатно, тежња сваке војске ка потпуном, неизоставном и свеобухватном уједначавању, крајњој деперсонализацији и униформисању свега што обухвата нужно се реализује инсистирањем на поштовању форме. Историја јасно показује да од успешности ових процеса и метода зависи и сама успешност и функционисање војске, а самим тим и могућност једног друштва да се заштити. Управо због развијене свести о круцијалној важности форме за војску, а тиме и за остваривање њеног коначног, виталног и светог циља производње и заштите жељеног мира, војска као институција континуирано настоји да строго дефинише, регулише и пропише апсолутно сваки аспект свакодневног функционисања – од физичког изгледа, одеће и обуће која се (и на који начин) носи, небројених процедура које се морају следити зарад реализације наизглед једноставних и ефемерних задатака, па све до језика који се користи у међусобном обраћању и у свакодневној комуникацији, па чак и међусобног одстојања приликом комуникације. Али, из истинске и оправдане потребе за изузетно компликованом, гломазном и свепрожимајућом формом која настоји прописати готово сваки аспект функционисања институције и рада њених припадника, нужно произилази критично важна потреба да

војска буде екстремно и нарочито обазрива према описаним појавама „прага смисла” и „плафона форме”. Ови феномени, нарочито уколико се појаве у огромном систему ранга комплексности и виталне друштвене важности војске, могу да имају паралишуће дејство по функционисање система, и још важније, самим тим и катаклизмичне ефекте на смисао и сврху постојања војске.

ПРАГ СМИСЛА И ПЛАФОН ФОРМЕ У ВОЈСЦИ

Евидентно је из наведеног да се значај форме за војску не може пренагласити. Међутим, уважавајући у потпуности јединственост и специфичност војске као институције, вредност форме у војсци и даље искључиво лежи у њеном инструменталном доприносу остваривању коначног интринзичног добра, као и у свим другим, ван-војним, контекстима. Без обзира на њену специфичну важност у војсци, *форма није вредна сама по себи и не може имати оправдање* уколико не прелази праг смисла, односно уколико пробија свој плафон. Уосталом, ни сама војска као институција није самосврсна, нити представља вредност сама по себи – она је искључиво инструментално вредна, као круцијално средство реализације политичких циљева и шире политичко-друштвене сврхе мира¹¹.

Перманентном продукцијом форме у жељи да се допринесе контроли, стварању и оптималном функционисању идеално-униформног војног система неминовно се, нажалост, акумулирају и „таложје” облици *форме који не прелазе праг смисла*. Како је овај праг минимални услов оправданости постојања форме, може се тврдити да за одређен број прописаних процедура, правила и поступака у војсци не постоји морална оправданости, будући да ни на који начин не доприносе коначној сврси сопственог постојања, као ни постојања институције. Напротив, они представљају веома токсичан сегмент војске, будући да паразитирају унутар институције и дубоко фрустрирају оне који каријерни смисао виде у давању доприноса коначном и општем добру. Не треба губити из вида специфичну

¹¹ Посматрајући војску кроз данас доминантну парадигму „Клаузевцевог универзума”, долазимо до закључка да није само смисао феномена рата политички, већ и да сврха и смисао војске као институције леже искључиво у сфери политичког, те да је свако занемаривање те чињенице потенцијално екстремно опасно за друштво (шире у: Старчевић и Благојевић 2017, 117-134; Станар 2022, 119-135).

природу војске коју у доминантно великом проценту чине појединци који своје каријерне изборе нису чинили на основу новца и проспекта лагодног живота, већ на основу тражења начина да смислено проведу радни век и несебично допринесу и служе сопственом друштву. Уколико се тако специфичној групи људи, вођених трансцендентним идеалом доприноса друштвеном добру, свакодневни рад испуњава задацима и формом која не досежу праг смисла и који им се, са правом, чине потпуно бесмисленим и безвредним, не постоји та количина новца која може компензовати незадовољство и фрустрацију изазване бесмисленим трошењем драгоценог времена, воље и енергије што у одређеној мери потенцијално може допринети и одлуци о напуштању војне каријере. Додатно, и са становишта саме институције и друштва које плаћа своју војску једнако важно, испуњавање радног времена формом која нема никакву инструменталну вредност и не прелази праг смисла представља веома неодговорно трошење драгоцених ресурса, али уз стварање јаког привида функционалног рада. Наиме, уколико релативно високо плаћене елитне, и веома често уникатне, стручњаке из веома уских и друштву есенцијално потребних поља експертизе, какви се по правилу налазе у војсци нарочиту међу вишим официрским кадром, закупимо честим вршењем бесмислене и инструментално безвредне форме, оно што неизбежно добијамо јесу најплаћенији и најпреквалификованији хронично незадовољни административни радници који постоје у друштву. На тај се начин веома неодговорно троше драгоцени људски ресурси и тиме индиректно подрива и саботира оптимално функционисање институције и постизање њеног коначног циља.

Уколико пак *форма пробија свој плафон*, онда је подривање оптималног функционисања војске, и самим тим круцијалног друштвеног добра, директно и непосредно. Још се једном мора подвући есенцијална важност почетне премисе сваког разматрања оправданости било које врсте форме, а то је да она има вредност само ако инструментално *служи* односно доприноси остваривању неког коначног добра и интринзичне вредности. Стога је она форма у војсци која пробија свој плафон, тј. постаје самосврсна и потпуно игнорише коначне резултате своје примене постављајући сопствену вредност изнад вредности жељеног исхода којем по дефиницији служи, најопаснији малигнитет система. Њена строга имплементација постаје сама себи циљ, уместо да она служи остваривању неког коначног добра. Штавише, она преузима приоритет над коначним добром и

примарном сврхом њеног постојања, те се на њеној имплементацији бесомучно инсистира чак и када то директно слаби могућност војске да испуни свој коначни задатак и сврху. Овај феномен се најчешће појављује на оним местима на којима се коначни исход поступака и одлука на ширем стратешком нивоу потпуно игнорише и занемарује док се фокус ставља само на краткорочне, ефемерне и локализоване исходе, тако рећи резултате на „тактичком” нивоу. Као што је и сама војска тек инструментално вредна, тако је и све што ради војска тек инструментално вредно, само ако и када доводи до реализације сопствене сврхе – укључујући ту и најесенцијалније сегменте и атрибуте војске као што су дисциплина, послушност, контрола, итд. То примећује и Хантингтон када дискутује о вредности војничке дисциплине и послушности, закључујући да је она тек инструментално добра, али да „она није *инхерентно* добра, уколико доводи до лошег исхода” (Huntington 2004, 83-84). У складу са тим, инсистирање на дисциплини и послушности јесте добро само уколико води *добра*м исходу – уколико пак инсистирање на форми која учвршћује субординацију, послушност и дисциплину води *лошем* исходу¹², тј. у сваком смислу лошијој, споријој, мање ефективној и неучинковитијој војсци, та форма је дефинитивно пробила свој плафон. Она није и никада не може бити важнија од *суштине*, тј. исхода сопствене имплементације. Исто тако, различити нивои ригорозне контроле и провера са правом су уведени у систем рада војске не би ли поспешили позитивне исходе и смањили простор за грешке, самовољу и некомпетентност. Међутим, шта уколико овај вид форме временом хипертрофира до те мере да се услед инсистирања на непрестаној контроли и, наизглед бескрајној, вишестепеној провери сваке појединости и детаља током рада заправо *смањују* позитивни исходи услед страха да се преузме одговорност, невољности показивања иницијативе или чак простог осећаја врећања интелигенције и елементарног достојанства? Он, наравно, у том случају не може бити оправдан будући да не доприноси сврси која га вредносно дефинише, а сам по себи не може бити интринзично вредан.

¹² Инсистирање на нерационалној дисциплини може имати супротан ефекат од жељеног, нарочито у погледу морала. Јер, како пише чувени Маршал (*Marshall*), једна од најстаријих војничких „бајки” јесте да је морал резултат дисциплине, док је заправо истина да је „права дисциплина продукт морала” (у Милојевић 1999, 105).

Свако губљење из вида *интринзичне* вредности којој се системски тежи и *коначне* сврхе функционисања и уопште постојања свих процедура, прописа, правила, метода и прописаних поступака у војсци повећава ризик од пословичног пробијања „плафона форме”. Развијање форме и усложњавање средстава за остваривање коначног циља је не само оправдано већ и исправно и нужно, али само „до мере када средстава не постану циљеви” (Hantington 2004, 77), јер прелажењем те линије средство постаје злоћудно и погубно по саме крајње циљеве. Као што се човечанство током историје увек кретало „између насиља анархије и насиља тираније” (Pinker 2018, 199) у жељи да пронађе идеалан однос између слободе и контроле, тј. меру која даје оптималан резултат, тако се чини да се и институција војске некако константно креће између метафоричке Сциле коју представља анархична неорганизованост без субординације, дисциплине и рутинске послушности са једне, и Харибде у виду погубне свепржимајуће форме која пробија сопствени плафон и постаје сама себи смисао са друге стране. И док заиста однос ове две немани није неоправдано посматрати као игру нулте суме, тј. као ситуацију „клицалице” у којој свако одузимање са једне нужно означава истоветно додавање другој страни, није апсолутно нужно да је свако кретање ка страни „анархије” штетно и погрешно за војску, као што није нужно ни да је свако кретање ка униформизацији, уједначавању и срањивању свих делова и елемената у војсци добро и корисно. И један и други поступак могу се вредновати тек инструментално, у зависности од тога шта доносе и како доприносе коначном циљу – бољој и функционалнијој војсци који је у стању континуирано производити мир и ефикасно га заштитити. Ван контекста разматрања остваривања коначног циља, оба поступка су једнако (без)вредна. И док је анархија *prima facie* очигледно, отворено и манифесно погубна по војску, малигно присуство форме која постаје важнија од суштине јесте можда нешто латентније, али свакако није ништа мање погубно за сваки војни систем. Пажљива навигација између ове две опасности тежак је и изазован, али не и немогућ задатак, приликом кога једино мерило исправности и оправданости мора да буде оно телеолошко – којој сврси, како и колико доприносе одлуке о пролиферацији или редукацији форме.

ЗАКЉУЧАК

Развијена и непојмљиво комплексна друштва данашњице, која омогућавају појединцу свеопшти квалитет живота без историјске паралеле, утемељена су на бескрајном низу јасно прописаних механизма, поступака, процедура, правила, метода и прописа који сви заједно чине есенцијално важну форму. Форма је нарочито битна у најважнијим и најкомплекснијим друштвеним институцијама како би омогућила оптимално функционисање у континуитету, независно од индивидуалних преференција, нахођења и интереса. Међутим, и поред непорециве важности форме, често на површину избија снажан отпор према форми, који је нарочито интензиван у оним сегментима друштва који су њоме најпрожетији. Критике форме могу доћи услед интелектуалног неразумевање њене важности, епистемичке лимитираности, личних ограничења оних који је критикују и многих других грешака и заблуда, али су неретко критике утемељене на веома чврстом аргументу нужне приоритизације смисла и приматом сврхе над инструментално вредном формом.

Услед своје виталне друштвене важности и изванредне комплексности и „неприродности”, војска је, нимало зачуђујуће, веома плодно тле за континуиран развој и усложњавање форме којом се настоји дефинисати и прописати готово сваки аспект функционисања ове институције. Ова, врло оправдана, тежња војске ипак са собом носи опипљив ризик од развијања и бујања форме која не досеже праг смисла, или пак од њене потпуне девијације и генерисања форме која пробија сопствени плафон. У оба ова случаја не може се пронаћи смислено оправдање за постојања наведених типова форме, будући да и једна и друга, индиректно или директно, озбиљно и значајно штете самој војсци као и остваривању њеног коначног и светог циља производње и заштите жељеног мира у којем се једино могу артикулисати интринзичне и коначне вредности слободе, безбедности, правде, достојанства, итд.

Имајући у виду елаборирану проблематику и крајње егзистенцијалну опасност по војску и друштво која прети од описаних појава форме која не досеже праг смисла и форме која пробија сопствени плафон, војска као институција има професионалну и моралну обавезу да континуирано евалуира и ре-евалуира постојеће артикулације форме на темељу које функционише. Уколико претендује да буде оптимална, евалуација форме у сврху

идентификације описаних негативних феномена не може бити *ad hoc* формата, већ се искључиво мора јављати у облику континуираног и непрестаног процеса испитивања учинковитости и доприноса форме смислу и суштини функционисања и постојања институције, односно остваривању циља и коначне вредности. Овим би се процесом искорениле постојеће окоштале и детрименталне артикулације форме, али такође и спречила дегенерација и злоћудна хипертрофија оних артикулација форми које су од насушног и виталног значаја за војску и друштво у целини. Овај је задатак једнако захтеван али и од једнаке важности првога реда као и задатак спречавања „клизања” војске у правцу неорганизованости, дисфункционалности и „анархије”.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Аристотел. 2007. *Метафизика*. Београд: Паидеиа.
- Бабић, Јован. 2023. *Природно, нормално, исправно*. Београд: Службени гласник.
- Кајтез, Илија. 2021. „Филозофско поимање државне власти (друштвене моћи) и војске (оружане силе)”. *Војно дело* (3): 9-20. doi: 10.5937/vojdela2103009K.
- Макијавели, Николо. 2005. *Владалац*. Београд: Дерета.
- Милојевић, Велибор. 1999. *Морал војске*. Београд: ВИЗ.
- Станар, Драган. 2019а. „Демократија, стручност и лојалност: систем плена или олигархија експерата”. *Зборник Матице српске за друштвене науке* 172 (4): 551-561. doi:10.2298/ZMSDN1972551S.
- Станар, Драган. 2019б. „Професија и морал”. *Култура полиса* 16 (39): 145-157.
- Станар, Драган. 2021. „Мир као сврха војске”. *Војно дело* (3): 36-47. doi: 10.5937/vojdela2103036S.
- Станар, Драган. 2022. „Политичка победа у рату: оружане снаге и синдром ‘изгубљене победе’”. *Српска политичка мисао* 77 (3): 119-135. doi: 10.22182/spm.7732022.6.
- Старчевић, Срђан. 2010. „Преторијански проблем у савременој политикологији”. *Војно дело* (4): 193-209.
- Старчевић, Срђан, и Срђан Благојевић. 2017. „Кревелдов спор са Клаузевцем – да ли је смисао рата -политички?”. *Српска политичка мисао* 56 (2): 117-134. doi: 10.22182/spm.5622017.7.

- Baker, Deane-Peter. 2011. *Just Warriors Inc.: The Ethics of Privatized Force*. London/New York: Continuum.
- Cekić, Nenad. 2013. *Metaetika*. Beograd: Akademska knjiga.
- Collins, Jeffrey, and Andrew Futter. (2015). *Reassessing the Revolution in Military Affairs: Transformation, Evolution and Lessons Learnt*. London: Palgrave MacMillan.
- Hantington, Semjuel P. 2004. *Vojnik i država: teorija i politika civilno-vojnih odnosa*. Beograd: CSJE, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija.
- Hobsbaum, Erik. 2008. *Globalizacija, demokratija i terorizam*. Beograd: Arhipelag.
- McMahan, Jeff. 2009. *Killing in War*. Oxford: Clarendon Press.
- Moore, George Edward. 1959. *Philosophical Papers*. Sydney: George Allen & Unwin LTD.
- Pinker, Steven. 2018. *Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress*. New York: Viking.
- Ronnow-Rasmussen, Toni. (2002). "Instrumental Values: Strong and Weak". *Ethical Theory and Moral Practice* 5 (1): 23-43. doi: 10.1023/A:1014422001048.
- Stanar, Dragan. 2021. "The Vital Significance of Military Ethics". *Journal of Military Ethics* 20 (3-4): 237-250. doi: 10.1080/15027570.2021.2011913.
- Starčević, Srđan, and Dragan Stanar. 2022. „Society of right claiming and transformation of war and military at the end of the 20th and beginning of the 21st century.” In *Human Rights Protection Yearbook: From childhood to the right to a dignified old age – human rights and institutions*, ed. Zoran Pavlović, 153-167. Novi Sad: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research in Belgrade.
- Volzer, Majkl. 2010. *Pravedni i nepravedni ratovi*. Beograd: Službeni glasnik.
- Wertheimer, Roger. 2010. "The Morality Of Military Ethics Education". In *Empowering Our military Conscience*, ed. Roger Wertheimer, 245-299. London: Routledge.

Dragan Stanar**Military Academy, Defence University Belgrade***“TRESHOLD OF MEANING” AND “CEILING OF FORM” IN THE CONTEMPORARY MILITARY****Resume**

In this paper author wishes to explore and investigate the relationship between form and meaning in contemporary militaries, aiming to identify the phenomena of form not reaching the threshold of meaning and form which breaks its own ceiling. Relying on methods of conceptual analysis, comparative analysis, content analysis, deduction and other scientific methods, the author identifies the problematic phenomena of form not meeting the threshold of meaning and form which breaks its own ceiling. These are the cases of misunderstanding, or even deliberate ignoring, of the value nature of form, which is always and by definition in the realm of instrumental, and even postulating form as an intrinsic value, a value in itself. When form has no contribution to achieving a goal of intrinsic and “final” value, then it cannot be observed as valuable, and as such it loses its existential justification. Moreover, in cases in which form becomes observed as intrinsic value, i.e., not an instrument and means of achieving some final value, but rather a value in itself, it breaks its own proverbial ceiling. Both these cases are hindering, even detrimental, to achieving the final goal on the basis of which they were even created in the first place. The author first explains why form is of such crucial value for the military, as it is extremely complex and “unnatural,” observing several aspects of the military which demand the existence of strict and robust form in order for the system to properly function. Upon explaining its significance, the author identifies specific articulations of form – previously elaborated phenomena of form aren’t reaching the threshold of meaning and for breaking its own ceiling – which are detrimental to the military. The author argues that such articulations of form are not in military systems. At the same time, that they are extremely dangerous and detrimental for optimal functioning of the military. In conclusion of the paper, the author asserts that certain measures must be implemented in military systems. They must evaluate and re-evaluate all existing articulations of form to identify and eliminate those which

* dragan.stanar@va.mod.gov.rs

have no justification for existence. Such evaluation must be undone in an ad hoc fashion, but rather a process of constant evaluation of form must be integrated into the military organization to yield optimal results.

Keywords: Form, Meaning, Instrumental Values, Intrinsic Values, Contemporary Military.

* Овај рад је примљен 28. августа 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 28. новембра 2023. године.